

УДК 37.013.42:159.9

Дідик Наталія Михайлівна

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
*aspirantka000@gmail.com***РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ**

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів у процесі професійної підготовки; проаналізовано акмеологічні технології, активні методи формування експерименту, розкрито значущість самостійної роботи студента, його суб'єктивної позиції; обґрунтовано результати розвитку характеристик зрілості особистості; подано рекомендації щодо розвитку у соціальних педагогів особистісної зрілості та формування професійно значущих характеристик у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: соціальний педагог; особистісна зрілість; акмеологічна технологія; суб'єктивна позиція; самостійна робота.

В умовах сучасної гуманізації суспільства гармонійний розвиток особистості, її потенційних можливостей є актуальною проблемою. Теперішнє суспільство вимагає активних, діяльних людей, здатних реалізувати свій особистісний потенціал, власні здібності, будувати гармонійні відносини з собою та оточуючими, прагнути до самовдосконалення і самотворення, бути активним суб'єктом свого життя, творцем власної долі, особистісно зрілою людиною. Особистісна зрілість – динамічний феномен, що розвивається під впливом суб'єктивних і об'єктивних факторів. Тому важливе значення для розвитку особистісної зрілості має суб'єктивна позиція людини і створення оптимального середовища. Важливе значення проблема розвитку особистісної зрілості займає в умовах навчання у ВНЗ.

Останні дослідження особливостей розвитку особистісної зрілості і самоактуалізації у процесі професійної підготовки стосуються праць П. П. Горностая, Л. В. Долинської, Ю. Г. Долінської, Л. М. Кобильнік, Г. Ю. Кравець, О. О. Міненко, Л. В. Мови, Л. В. Потапчук, О. В. Темрук, Т. С. Яценко та ін. [1-7]. Водночас, досліджень щодо розвитку особистісної зрілості у майбутніх соціальних педагогів недостатньо. Отже, соціальна значущість проблеми

та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми і мети нашого дослідження – вивчити особливості розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів у процесі професійної підготовки.

Важливе значення для розвитку особистісної зрілості має суб'єктна позиція людини і створення оптимального, розвиваючого особистісну зрілість, середовища. Для розвитку особистісної зрілості майбутніх соціальних педагогів значущим є прагнення студентів до особистісного зростання і відповідні умови під час навчання і в позанавчальний час. Тому, можна припустити, що розвиток особистісної зрілості студентів буде можливий при створенні певних умов під час їх професійної підготовки. Крім цього, оптимальним буде поєднання розвиваючих зовнішніх факторів з внутрішнім прагненням майбутнього соціального педагога до особистісного зростання. При активній позиції щодо особистісного самовдосконалення студент оптимізує процес розвитку особистісної зрілості. Створення лише відповідних умов без суб'єктної позиції студента принесе мінімальний результат. Над розвитком особистісної зрілості повинні працювати фахівці різного профілю: психолог психологічної служби вузу, викладачі навчальних дисциплін, і, звичайно, самі студенти.

Важливе значення для розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів мають психологічні засоби. Вважаємо, що психологічні засоби розвитку особистісної зрілості – це психологічні матеріали і знаряддя, завдяки яким більш успішно і за короткий час соціальні педагоги підвищують свій рівень особистісної зрілості, розвивають власні професійно значущі характеристики.

Модель розвитку особистісної зрілості майбутніх соціальних педагогів передбачає застосування психологічних засобів, акмеологічних технологій і самостійної роботи студентів. Психологічними засобами розвитку є: тренінг особистісного зростання, психологічне консультування з питань особистісного зростання, арттерапія, супервізія, АСПН.

За результатами формувального експерименту, важливим для розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів є відвідування тренінгів. У тренінгу використовувалися такі методи і прийоми: активізаційні і релаксаційні вправи,

вправи-метафори, психогімнастичні вправи, ігрові методи (ситуативно-рольова гра), проєктивний малюнок, аналіз повчальних притч, виконання домашніх завдань та ін.

Під час тренінгових занять соціальним педагогам важко давалися вправи, що потребували ґрунтовного самоаналізу, самокритики, філософських роздумів. Тренінг оптимізував розвиток комунікабельності, емпатійності, Еґо-ідентичності, самоприйняття, аутентичності, про що свідчать результати формувального експерименту.

Для розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів пропонуємо застосовувати різні види арттерапії: бібліотерапію, музикотерапію, малюнкову терапію, ігротерапію та ін. Арттерапію можна включити як складові частини при засвоєнні практичних курсів з психології, особливо тренінгів, різного роду практикумів. При можливості можна включити у навчальний план спеціальний курс арттерапії як курс за вибором студента. Арттерапія дозволяє розкрити внутрішні можливості людини, розвивати здібність творити, набувати цілісності. Арттерапія допомагає акумулювати внутрішню енергію, розвивати нове бачення і креативність, що є важливою характеристикою особистісної зрілості.

Елементи арттерапії ефективно використовувалися нами на тренінгових заняттях: прийоми малюнкової терапії (при виконанні малюнкових вправ), музикотерапії (під час релаксаційних вправ), ігрової терапії (у використанні рольових ігор), бібліотерапії (при обговоренні повчальних притч) та ін. Музикотерапія сприяла психічній саморегуляції, релаксації, самонавіюванню. Малюнки стали важливими для «виходу» у вигляді символічних образів внутрішньоособистісних конфліктів, що блокують процес особистісного зростання. Прирози́грованні ігрових ситуацій знижувалася емоційна напруга, розвивалася комунікабельність, знаходилися вирішення конфліктних ситуацій, соціальні педагоги набували характеристик особистісної зрілості. Читання повчальних притч сприяло розвитку життєвої філософії, усвідомлення сенсу життя, трансцендентності, прагнення до самоактуалізації, моральності, самостійності, відповідальності, що є важливим для особистісної зрілості соціальних педагогів. За результатами

формуального експерименту ці характеристики зазнали менш позитивних змін, тому на їх розвиток потрібно звернути особливу увагу.

Крім моральності, найменш значущих змін на формуальному етапі зазнали також креативність, інтелектуальність. Для розвитку творчості ефективною буде арттерапія. Арттерапія сприяла глибокому відтворенню внутрішніх переживань і конфліктів. Соціальні педагоги неодноразово переживали значущі події, відтворюючи їх у символічній формі. Спонтанна мистецька діяльність відображає підсвідомий зміст психіки, де можуть знаходитися психічні субстанції, що перешкоджають особистісно-професійному зростанню соціальних педагогів. Студентам подобалося виконувати вправи з використанням методів арттерапії. Їх приваблює цікавий зміст арттерапевтичних завдань, можливість самовираження, прояву творчих здібностей, уяви, відчуття релаксації і спокою під час їх виконання. Для підвищення рівня інтелектуальності важливим є виконання інтелектуальних логічних, завдань, вирішення проблемних ситуацій, що розвивають логічне мислення, стимулювання інтересу до вивчення психології.

Значущим для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості є психологічне консультування майбутніх соціальних педагогів з питань особистісного зростання, що проводить психолог. Ефективним є метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН), розроблений Т. С. Яценко. АСПН сприяє гармонізації особистості, зростанню почуття необхідності власного вдосконалення й відповідальності за свій розвиток, за реалізацію своїх потенційних можливостей [7, 40]. Прийомами АСПН є: спонтанна невимушена дискусія, психогімнастичні вправи, рольова гра, психодраматична гра, робота з психомалюнком, використання предметної моделі [7, 91-93].

У формуальному експерименті використовувалися акмеологічні технології особистісно-професійного зростання. Акмеологічні технології – сукупність засобів, спрямованих на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, розвиток властивостей і якостей, які сприяють досягненню високого рівня особистісно-професійного розвитку та професіоналізму. Акмеологічні технології є індивідуально спрямованими, вони використовуються для особистісно-професійного розвитку

особистості. Важливою є акмеологічна оптимізація (акмеологічний супровід) соціальних педагогів у вузі, створення найбільш оптимальних умов для вирішення завдань максимальної самореалізації особистості, досягнення вершин професіоналізму. Акмеологічний підхід сприяє формуванню у студентів мотивації до професійного і особистісного зростання.

Ефективним є акмеологічне проектування, що застосовується для визначення стратегії життя, поведінки і професійного вдосконалення соціальних педагогів. Інформативним для акмеологічного проектування є попереднє визначення смисложиттєвих орієнтацій під час психолого-акмеологічної діагностики майбутніх соціальних педагогів. Наприклад, опитувальник «Ставлення до життя, смерті і кризової ситуації» А. Баканової, тест СЖО Д. О. Леонтьєва та ін. У тренінгу особистісного зростання використовувалися вправи: створення плакату-образу «Моє майбутнє» для візуалізації цілей у житті, написання плану «Сходінки до майбутнього» для визначення подальшої стратегії поведінки для досягнення життєвих цілей та ін.

Студентам пропонували дати відповідь на запитання «Які мої шляхи професійного і особистісного зростання?», де потрібно було описати конкретні засоби для досягнення акме як особистості і професіонала. Важливим є складання акмеологічного алгоритму – послідовності і етапів розвитку. Описуючи засоби особистісного зростання, майбутні соціальні педагоги у щоденниках звертали увагу на те, що вони найчастіше використовують: літературу, психологічні методики. Тому під час професійної підготовки цих спеціалістів варто активізувати студентів на використання і інших методів та засобів професійно-особистісного зростання: ознайомлення з працями видатних психологів і соціальних педагогів, науковими журналами соціально-психологічної проблематики, організації бесід, круглих столів, ґрунтовних наукових досліджень з виступами на наукових конференціях, опанування методики аутотренінгу та ін.

Ефективним для прогнозування професійно-особистісного розвитку є акмеологічний аналіз, на основі якого виявляють акмеологічні умови і фактори, будуються прогнози та вибираються шляхи і способи розвитку особистості і

професіоналізму соціальних педагогів. Студенти у щоденниках аналізували шляхи особистісного і професійного зростання. Акмеологічний аналіз включає в себе пошук закономірностей, механізмів, умов і факторів, що сприяють досягненню професіоналізму, або перешкоджають йому. Аналізують показники: важливі професійні якості, ступінь їх вираженості; мотиви професійної діяльності і досягнень у сфері професії; професійні еталони.

Для визначення відповідності особистісних якостей соціального педагога обраній спеціальності проводилася психолого-акмеологічна діагностика. Зі студентами проводився комплекс психодіагностичних методик. Найбільш інформативними для психолого-акмеологічної діагностики є методики, використані у констатувальному експерименті: опитувальник особистісної зрілості О. С. Штепи; «Короткий індекс самоактуалізації» (SI) А. Джонса, Р. Крендела; «Самоактуалізаційний тест» (САТ) Е. Шострома; «Шкала ясності Я-концепції» (SCC) Д. Кемпбела; багатофакторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла та ін.

Діагностичними методами в акмеології, крім тестів, можуть бути психобіографічний метод, акмеологічна експертиза. Аналіз автобіографій, біографічне інтерв'ю – трудомісткий метод дослідження, який полягає в докладному спілкуванні з обстежуваним про його життєвий шлях, найбільш важливі події духовного життя. Соціальним педагогам пропонується написати автонаратив «Книга мого життя». Студентам дають завдання: «Уявіть, що ваше життя зображено у книжці. Напишіть анотацію до цієї книжки». За результатами самоопису здійснюється психобіографічний аналіз умов, що впливають на особистісно-професійне становлення студентів, їх Я-концепцію, аналізуються кількісні і якісні показники у змісті автонаративу.

Важливою є акмеологічна експертиза – комплексна самооцінка з метою виявлення власного рівня професійної майстерності і пошуку резервів для вдосконалення професійної діяльності. Соціальні педагоги під час вивчення психологічних дисциплін вели щоденники особистісно-професійного зростання, де відповідали на запитання «Які мої особистісні і професійні якості зараз?», «Яким я бачу себе майбутнім соціальним педагогом і особистістю?». Інформацію про «Я-

реальне» студенти беруть з результатів попередньої діагностики і самоаналізу. Співставлення образів «Я-реальне» і «Я-ідеальне» є механізмом самозміни і особистісно-професійного зростання соціальних педагогів. Аналізуючи відмінності цих образів, студенти дають відповіді на запитання у щоденниках особистісно-професійного зростання «Над якими професійними і особистісними якостями мені ще потрібно працювати, що вдосконалювати у перспективі?».

Здійснення психолого-акмеологічної підтримки можливе завдяки проведенню тренінгів, консультування. Акмеологічне консультування – надання консультативної допомоги майбутнім фахівцям у досягненні вершин професійної діяльності, особистісної і професійної зрілості тощо.

Отже, ефективними акмеологічними технологіями особистісно-професійного зростання майбутніх соціальних педагогів є: акмеологічне проектування, акмеологічний аналіз, акмеографічний опис, психолого-акмеологічна діагностика, акмеологічна експертиза, акмеологічне консультування та ін. Значущим є створення цілісної акмеологічної моделі професійно-особистісного зростання соціальних педагогів для оптимізації професійної підготовки цих спеціалістів під час навчання у вузі, проведення психолого-акмеологічної діагностики для їх професійного відбору за професійними і особистісними якостями.

Важливою для розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів є самостійна робота, де студенти займають активну суб'єктну позицію в особистісному і професійному зростанні. Цей вид роботи особливо сприяє розвитку самостійності та відповідальності, які зазнали незначних позитивних змін у формульованому експерименті. Актуальним є створення індивідуальної програми, ведення щоденників зростання, проходження психологічної практики, написання автонаративів, індивідуальні звіти «досягнень» особистісного зростання, активна самоосвіта, самовиховання і саморозвиток. Щосеместрові і щорічні самозвіти про власні досягнення в особистісно-професійному зростанні можуть доповідатися на практичних, лабораторних заняттях, чи у вигляді круглих столів. Це активізує саморегуляцію, трансцендентність, самоактуалізацію.

Соціальні педагоги складають індивідуальні програми розвитку особистісної зрілості. Складові програми можуть бути такі: назва програми, мета, завдання, напрямки роботи, очікуваний результат, принципи, форми, методи, прийоми, засоби, тривалість виконання програми та ін. Програма може включати такі блоки: діагностичний, корекційний, розвиваючий, профілактичний. Діагностичний блок передбачає проведення психодіагностичних методик для розвитку характеристик особистісної зрілості соціальних педагогів. Корекційний блок спрямовується на виправлення особистісних структур, що перешкоджають особистісному зростанню. Розвиваючий блок використовується для планування вдосконалення характеристик особистісної зрілості соціальних педагогів. Профілактичний блок передбачає застосування заходів попередження особистісної незрілості.

Самостійну роботу соціальних педагогів можна організувати шляхом ведення щоденників самопізнання, самоаналізу, рефлексивних щоденників, щоденників особистісного зростання, де будуть описуватися напрямки розвитку особистісної зрілості, шляхи самокорекції та саморозвитку. У щоденниках студенти занотовували власні роздуми про особистісне зростання, записували дані самоаналізу, самопостережень, порівнювали їх з результатами психодіагностичних методик. У щоденниках соціальні педагоги зазначили, що їм потрібно вдосконалювати такі характеристики особистісної зрілості: самостійність, комунікабельність, відповідальність, саморегуляцію, креативність. Тому індивідуальну роботу студентів потрібно спрямувати на розвиток цих якостей.

Під час тренінгу студенти вели щоденники особистісного росту, де описували результати самоаналізу, самопостереження, роздуми під час тренінгових занять, досягнуті цілі, труднощі, що виникали під час тренінгу, можливі причини і шляхи вирішення різного роду конфліктів. У формувальному експерименті помічений недостатній самоаналіз соціальних педагогів, тому в майбутньому потрібно більше активізувати всіх учасників тренінгу для самопізнання, ґрунтового аналізу і розвитку особистісної зрілості.

Важливим є ведення щоденників професійно-особистісного росту під час ознайомлення з іншими навчальними дисциплінами. Крім щоденників, соціальні

педагоги виконують індивідуальну роботу у вигляді написання автонаративів, що можуть допомогти знайти суто біографічні, а не групові, вирішення проблеми особистісного і професійного зростання. Це розвиває самостійність, Его-ідентичність, аутентичність. Можна запропонувати студентам заповнювати експрес-анкети з питаннями про особливості особистісного і професійного становлення їх особистості, їх плани на майбутнє, написання автонаративів на відповідну «професійну» тему «Я – майбутній професіонал» та ін.

Під час вивчення курсу «Психологія особистості» студентів потрібно більш ґрунтовно ознайомити з поняттям «особистісна зрілість», опираючись на постулати різних психологічних теорій у різних вчених. Особливу увагу ми звертали на поняття «особистісна зрілість» при вивченні теорій Г. Олпорта, А. Маслоу, К. Роджерса та ін. на відповідних лекційних і практичних заняттях. Ознайомлення з поняттям «особистісна зрілість» ми проводили шляхом дискусії, у вигляді круглого столу, де кожен студент мав можливість висловити власне бачення проблеми.

Ефективними для розвитку особистісної зрілості є активні методи навчання: групові дискусії, аналіз проблемних ситуацій, рольові ігри, вправи на самопізнання і самооцінювання, мозковий штурм, невербальні прийоми, метод аналізу конкретних ситуацій, моделювання майбутнього професійного процесу, метод «круглого столу», ділові ігри, метод самостійного формулювання психологічних понять та ін. Ефективними також є тематичні семінари, майстер-класи з особистісного зростання, психолого-педагогічний аналіз відеофільмів, читання творів художньої літератури.

Отже, пропонуємо наступні рекомендації щодо розвитку особистісної зрілості майбутніх соціальних педагогів. Для викладачів: використання АСПН у процесі професійної підготовки соціальних педагогів; застосування арттерапевтичних методів для відпрацювання конфліктних областей психіки студентів; використання акмеологічних технологій особистісно-професійного зростання соціальних педагогів під час професійної підготовки; введення у навчальний план професійної підготовки у цикл «Навчальні дисципліни за вибором навчального закладу (студента)» курсу «Розвиток особистісної зрілості соціальних педагогів»; стимулювання студентів до самостійного пошуку літератури, відповідних питань з особистісно-професійного

зростання соціальних педагогів і організація обговорення цих проблем у вигляді науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, диспутів; організація психологом вишу індивідуальних консультацій з проблеми особистісного і професійного зростання; співпраця всіх викладачів вузу з метою контролю на навчальних дисциплінах динамічних змін у розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів; запровадження щосеместрових та щорічних звітів соціальних педагогів про динаміку їх професійно-особистісних змін.

Рекомендації для соціальних педагогів: створення власної психологічної бібліотеки і відеотеки з проблеми особистісно-професійного зростання; ознайомлення з практичним досвідом особистісно-професійного зростання видатних соціальних педагогів, читання їх біографій, ґрунтовний аналіз їх практичної діяльності; зустрічі з видатними соціальними педагогами міста, області, країни для ознайомлення з практичним досвідом їх професійно-особистісного зростання; ведення студентської газети, де розкриваються проблеми розвитку особистісної зрілості соціальних педагогів; опанування методикою аутотренінгу, саморегуляції, релаксації; відвідування тренінгів, майстер-класів особистісного зростання, комунікативності, ділового спілкування, креативності та ін.; відвідування психологічних майстерень, гуртків особистісно-професійного зростання; обговорення змісту власних щоденників і програм особистісного зростання на спеціально відведених практикумах, круглих столах, міні-диспутах; створення плакату-образу «Моє особистісно-професійне зростання», постійне його доповнення; підбір і узгодження з викладачем відповідних психологічних методик для діагностики особистісної зрілості; створення власної програми особистісно-професійного зростання; систематичне ведення щоденників особистісно-професійного зростання і журналу власних професійно-особистісних змін; проходження курсу АСПН, що проводиться відповідно підготовленими спеціалістами; написання автонаративів на професійно-особистісну тематику.

У перспективі комплексна програма психодіагностики і розвитку особистісної зрілості повинна проводитися при вступі абітурієнтів до вишу (для визначення їх особистісних здібностей, профпридатності до професії і для «відсіву» особистісно

непридатних абітурієнтів до цієї професії), під час навчання (для контролю за динамікою змін при навчанні на різних курсах), після закінчення навчання, на випускному курсі (для визначення остаточної особистісної придатності, яка може бути показником при взятті на посаду).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горноста́й П. П. Психологія роліової самореалізації особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.05. „Соціальна психологія” / П. П. Горноста́й – К., 2009. – 32 с.
2. Долинська Л. В. Психолого-педагогічні умови особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя / Л. В. Долинська // Психологія : зб. наук. праць. – К.: НПУ. – 1998. – Вип. III. – С. 65–71.
3. Кобильнік Л. М. Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / Л. М. Кобильнік. – К., 2007. – 22 с.
4. Кравецъ Г. Ю. Педагогические условия проявления личностной зрелости студентов в учебно-воспитательном процессе вуза: дис. ... к. пед. н.: 13.00.01. / Г. Ю. Кравецъ. – Иркутск, 2005. – 182 с.
5. Потапчук Л. В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. – Луцьк : Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2001. – 205 с.
6. Темрук О. В. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Темрук Олена Василівна. – К., 2006. – 198 с.
7. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко та ін. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с.

Рецензент

Миронова С.П. – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 25. 02. 2014

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

Дидык Ната́лія Миха́йловна

кандидат психологических наук, старший преподаватель кафедры социальной педагогики и социальной работы

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенка, г. Каменец-Подольский
aspirantka000@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития личностной зрелости социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки; проанализированы акмеологические технологии, активные методы формирующего эксперимента, раскрыта

значимость самостоятельной работы студента, его субъектной позиции; обоснованы результаты развития характеристик зрелости личности; поданы рекомендации относительно развития у социальных педагогов личностной зрелости и формирования профессионально значимых характеристик в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: социальный педагог; личностная зрелость; акмеологическая технология; субъектная позиция; самостоятельная работа.

DEVELOPMENT OF PERSONALITY MATURITY OF FUTURE SOCIAL TEACHERS

Natalia M. Didyk

candidate of psychological sciences, senior lecturer of the department of social pedagogics and social work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi

aspirantka000@gmail.com

Abstract. In the article the features of development of personality maturity of social teachers are examined in the process of professional preparation; akmeologic technologies, active methods of forming experiment, are analyzed, meaningfulness of independent work of student is exposed, him subject position; the results of development of descriptions of maturity of personality are reasonable; recommendations are given in relation to development for the social teachers of personality maturity and forming professionally of meaningful descriptions in the process of professional preparation.

Keywords: social teacher; personality maturity; akmeologic technology; subject position; independent work.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Hornostai P. P. The psychology of the role of self- realization of personality :avtoref. dis. on competition of a scientific. degree of doctor. psychol. sciences : spec. 19.00.05. „Social psychology” / P. Hornostai – K., 2009. – 32 p. (in Ukrainian)
2. Dolynska L. V. Psychological and pedagogical conditions of personal and professional growth of future teacher / L. V. Dolynska// Psychology : collected scientific articles. works. - K.: NPA. - 1998. - Vol. III.–P. 65–71. (inUkrainian)
3. Kobylnik L. M. Psychological peculiarities of self-actualization future psychologists and teachers :avtoref. dis. on competition of a scientific. degree of candidate of psychol. sciences : spec. 19.00.05. „Pedagogical and age psychology” / L. M. Kobylnik. – K., 2007. – 22 p. (in Ukrainian)
4. Kravets H. Yu. Pedagogical terms of display of personality maturity of students areinthestudy processofinstituteofhigher: dis. ... k. ped. s.: 13.00.01. / H. Yu. Kravets. – Yrkutsk, 2005. – 182 p. (in Russian)
5. Potapchuk L. V. Psychological features of becoming of personality maturity of senior pupils: dis. ... k. psychol. s.: 19.00.01/PotapchukLjudmilaVasilivna. – Lutsk : The Volyn state University named after LesyaUkrainka, 2001. – 205 p. (in Ukrainian)
6. Temruk O. V. Development of personality maturity of future teache risintheprocess of professional preparation: dis. ... k. psychol. s.: 19.00.07 / Temruk Olena Vasylivna. – K., 2006. – 198 p. (inUkrainian)
7. Yatsenko T. S. Conceptual principles and method of deep psyhocorrection: preparation of practical psychologist-worker / T. S. Yatsenko, B. B. Ivanenko, S. M. Avramchenko and others. – K.: HigherSchool, 2008. – 342 p. (in Ukrainian)